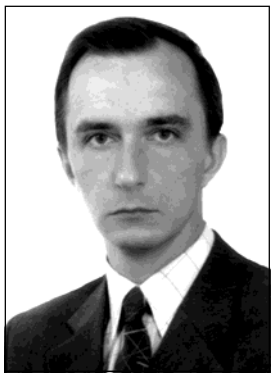

УДК 94(477.73)

Кокошко Ф.І., Миколаївський державний університет ім. В.О.Сухомлинського

Кокошко Федір Іванович (1968 р.н.). У 1991 р. закінчив історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту. Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Миколаївського державного університету ім. В.О.Сухомлинського. Коло наукових інтересів – *історія України, історичне краєзнавство.*

Морально-політичний аспект усвідомлення населенням нових реалій у зв'язку з початком Великої Вітчизняної війни

Автор розкриває деякі аспекти усвідомлення радянським народом звістки про початок війни з фашистською Німеччиною. Звістка ця була вражаючою, але весь трагізм ситуації буде осягнутий не відразу, а трохи згодом, і цьому є об'єктивні пояснення. З різних причин проблематика цього періоду була поза увагою і тільки тепер потроху починає досліджуватися.

The author reveals some aspects of realizing by the Soviet people the news of the beginning of the war with the fascist Germany. The news was shocking, but all the tragedy of the situation would be understood not at once, and there are objective explanations to it. The problems of this period were neglected for various reasons and only now gradually they are beginning to be investigated.

Незважаючи на те, що в бібліотеках одиниць зберігання у відділі "Велика Вітчизняна" дуже багато, залишається велика кількість нез'ясованих питань. Після війни ідеологи переконували, що величезні втрати вбитими й полоненими 1941 року пояснюються віроломністю ворога, раптовістю його нападу. Кінцева ж перемога пояснювалася тим, що "весь радянський народ" "з комсомольською завзятістю" піднявся на захист соціалістичної Вітчизни, героїчно відстоюючи кожну п'ядь землі "під керівництвом партії, уряду і особисто…", – а потім перейшов у наступ.

Численні факти про 41-й, які в цю схему не вписувалися, цензурою з мемуарів та рукописів викреслювалися.

Дуже непросто висвітлювати трагічні сторінки нашого минулого, особливо якщо це стосується початкового періоду Великої Вітчизняної війни, з багатьох причин: тому, що правда є першою жертвою війни, навіть якщо війна ця давно вже закінчилася, тому, що історія завжди йде в фарватері політики, тому, що події тих часів напряму зачіпають інтереси нинішніх поколінь, і багато ще самих різних "тому". І все ж таки не можна бути рабом застарілих поглядів, якщо вони є помилковими в світлі нових знань.

Германський похід проти СРСР з самого початку докорінно відрізнявся від тієї війни, яку німці вели проти інших країн Європи (за виключенням Польщі). Вважається, що в смертельному протистоянні зійшлися дві ідеології: фашистська і комуністична – хоча ні німці не знали, що таке "новий порядок" (це так ніде і не було сформульовано), за який вони віддавали свої життя, ні навіть Сталін не тішив себе тим, що народ воює за нього та його ідеали. У вересні 1941 року він сказав послу США в СРСР А.Гарріману: "У нас немає ніяких ілюзій, нібито вони (руські люди) б'ються за нас. Вони б'ються за матір-Росію" [1].

Німецькі бомбардувальники з'явилися в небі над головною базою Чорноморського флоту в 3 години 13 хвилин 22 червня 1941 року. Порушуючи відправлену за наказом Сталіна командуючим військами і флотами всього за кілька годин до цього телеграму, всіма батареями ППО й зенітною артилерією багатьох кораблів флоту по ворогу було відкрито вогонь.

Це рішення було надзвичайно ризикованим, але воно мало свою довгу й вистраждану передісторію [2].

Першими з громадянського населення про початок війни дізналися співробітники радіо. Радіомовлення в основному велося із двох міст – Москви і Ленінграда.

Над столицею сходило сонце, коли в редакції "Останніх вістей" пролунав дзвінок: Київ бомблять. Відразу виникло питання: що робити з радіооглядом газет, адже вони верстались та друкувалися у мирний час. Це і не дивно, бо у неділю редакції і типографії в країні не працювали. Газетні номери за неділю, 22 червня, – звичайні, мирні – були підписані до друку ще напередодні увечері. І хоча журналісти зібралися на роботі у перші ж години після того, як дізналися про початок війни, й провели незаплановану "летучку" (про це ми знаємо із споминів [3]), вони не змогли отримати дозволу, щоб зробити екстрений випуск.

О 5 годині ранку головному диктору ленінградської радіостудії вручили текст звернення штабу місцевої протиповітряної оборони. Заплановані передачі радіомовлення були негайно відмінені, як тільки узнали про напад Німеччини. І о 6 годині ленінградці почули правила поведінки під час повітряної тривоги. Після цього в редакції обірвали телефон – ніхто не розумів, що відбувається. В 9.45 прийшов наказ транслювати тільки Москву.

З великою тривогою зібралися біля радіоприймачів співробітники радянського посольства у Берліні й очікували, що скаже Москва. Зв'язок посольства із зовнішнім світом був перерваний – жоден із телефонів не працював. Не було ніякої змоги передати в Москву повідомлення про розмову радянського посла з Ріббентропом і меморандум німецького уряду щодо оголошення війни. Телеграма, відправлена з берлінського поштамту, так і не була доставлена. Із занепокоєнням думалося, чи знає радянське керівництво, що вже кілька годин іде війна [4].

О 4 годині 30 хвилин ранку всі члени Політбюро вже знаходилися у Кремлі. Сталін наказав терміново зателефонувати у німецьке посольство. Там відповіли, що посол граф фон Шуленбург просить прийняти його для термінового повідомлення. Прийняти посла було доручено В.Молотову.

Через деякий час в кабінет швидко увійшов Молотов:

- Німецький уряд оголосив нам війну, – читаємо в мемуарах тодішнього начальника Генерального штабу Г.Жукова [5], хоча офіційно буде вважатися, що ніякого оголошення війни не було. Треба ж було хоч самих себе якось виправдати.

Московське радіо в перший ранок війни видало в ефір те, що і завжди, нічим не порушуючи мирний хід вихідного дня. Починаючи з 6 години, з динаміків пролунав спочатку урок гімнастики, потім "Пионерская зорька" і останні новини, які розпочиналися звичайними вістями з полів і повідомленнями про досягнення передовиків праці. В редакції тільки не знали, що робити з оглядом газет, матеріали яких враз стали неактуальними, але до офіційного повідомлення треба було чимось заповнювати радіопростір. Не вийти з оглядом також не можна: що скажуть нагорі, та й по країні підуть різні чутки, чому порушена програма радіомовлення. Компроміс було знайдено: зачитували газетні витяги тільки на воєнно-патріотичну тематику [6].

Приблизно з 10.00 в усіх кутках Радянського Союзу, де було радіо, дві години звучала народна музика та марші. Народ губився в догадках, не знаючи, що й думати. Пізніше брак об'єктивної інформації разом з драматизмом подій, повних невизначеності, породять недовір'я, упередженість думок та різноманітних чуток, що виявиться сильнішим від десятків дивізій, які розгортатимуться на фронтах.

Нарешті, о 12 годині прозвучало відоме урядове повідомлення, зачитане Молотовим. Найцікавіше у цьому повідомленні містилося в таких словах: "…німецький уряд вирішив виступити з війною проти СРСР у зв'язку з зосередженням частин Червоної Армії коло східного німецького кордону" [7]. Цей важливий момент так і не був пояснений Молотовим, і, як ми побачимо пізніше, і Сталін нічого народу не буде роз'яснювати. Основний упор робився на тому, що Німеччина не пред'являла ніяких претензій.

Але їх саме тому і не могло бути, бо проблему вже і так збиралися вирішити радикальними засобами і підготовка йшла повним ходом. Тут слід розуміти правильно – ніхто не виправдовує фашистів, але існують об'єктивні закони війни, так що іншого годі було і чекати.

"Мотивація перед світом наших дій повинна виходити з тактичних міркувань, – саме так було заявлено в ставці німецького командування 16 липня 1941 року. – Ми повинні діяти так як у випадку з Норвегією, Данією, Голландією та Бельгією. Але ж ми ніколи не говорили про свої наміри й надалі також будемо розумними і не будемо цього робити" [8]. Отже, стратегічні маневри щодо досягнення перемоги не висвітлюються, про них можна тільки здогадуватися.

Молотов у своєму виступі назвав німецьке керівництво клікою кровожерних фашистських

правителів, і що зарозумілого Гітлера чекає участь Наполеона, коли останній здійснив свій похід в Росію. Через багато років станеться такий епізод у радянсько-німецьких відносинах. В середині 1950-х років під час переговорів у Москві першого канцлера ФРН Конрада Аденауера надто вже допекли і він, дивлячись на Молотова, кине йому обвинувачення: "Принаймні я не тиснув руку Гітлеру".

Суцільною брехнею і провокацією назвав Молотов заяву румунського радіо про те, що нібито радянська авіація обстріляла румунські аеродроми. Сьогодні це вже не таємниця – так воно і було. Крім того, близько 5 години ранку Дунайська воєнна флотилія вступила в артилерійську дуель з артбатареями румунського міста Галаца. Спроба висадити десант на лівий берег Дунаю була відбита.

І по-іншому сприймаються слова, виголошені в той момент, який розділив життя радянського народу на два такі різні періоди – мирний і невідомий. Кожен з тривогою і болем замислився про те, що ж буде з ним, його рідними і близькими. І дуже не хотілося думати про смерть.

А з репродукторів продовжувало звучати, що уряд Радянського Союзу висловлює непохитну впевненість в тому, що наші доблесні армія і флот і сміливі соколи радянської авіації з честю виконають обов'язок перед батьківщиною, перед радянським народом, і завдадуть нищівного удару агресорові.

Тепер, коли напад на Радянський Союз уже стався, радянським урядом дано нашим військам наказ – відбити розбійницький напад і вигнати німецькі війська з території нашої батьківщини.

Але в перші ж місяці війни вся кадрова радянська армія була знищена і чотири роки з фашистами воювали резервісти. Те, що війна все - таки була оголошена, аніскільки не виправдовує тих, хто її розпочав. Особливого сенсу у тому, що цей факт приховували, теж немає. З оголошенням війни чи без нього загарбники залишаються загарбниками.

Будь-який погляд на історію є одностороннім, і не тільки тому, що людина не в змозі охопити ціле й змушена задовольнятися фрагментами. Навіть коли вона бачить ціле, то

Література

1. Гарриман А. Русские шли волна за волной // Родина. – № 6-7. – С. 49.
2. Октябрьская Р.Ф. Штормовые годы: Рассказ об адмирале Ф.С.Октябрьском. – К.: Политиздат Украины, 1989. – С. 57.
3. Комсомольская правда. – 2005. – 22 июня.
4. Бережков В.М. Страницы дипломатической истории. – М.: Междунар. отношения, 1982. – С. 56.
5. Жуков Г.К. Воспоминания и размышления. – Т. 1. – М.: Изд-во Агентства печати Новости, 1974. – С. 266.
6. Ершов М. Война в эфире // Секретные материалы. – 2006. – № 3. – С. 28.
7. Більшовицький шлях. – 1941. – 24 червня.
8. "Совершенно секретно! Только для командования!". Стратегия фашистской Германии в войне против СССР. Документы и материалы. – М.: Наука, 1967. – С. 104.

Надійшла до редколегії 07.03.2006 р.